

TÚRKISTANDA ZAMANAGÓY SÚWRETLEW ÓNERINIŇ QÁLIPLESIVI

Esebaev Sadiq Maratovich

Berdaq atındağı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429379>

Annotatsiya. *Bul maqalada XX ásir baslarındağı sociallıq-siyasiy hám materiallıq turmıs, Ózbekstanda reñli súwret janrınıń qáliplesivi, batis kórkem óneri táseri haqqında sóz etilgen.*

Gilt sóz: *materiallıq turmıs, reñli súwret, kórkem óner, metodlar, Portret janri.*

THE FORMATION OF MODERN ART IN TURKESTAN

Abstract. *This article talks about socio-political and cultural life at the beginning of the 20th century, the formation of the color painting genre in Uzbekistan, and the influence of Western art.*

Key words: *cultural life, color painting, art, methods, portrait genre. The formation of modern art in Turkestan*

СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ИСКУССТВА В ТУРКЕСТАНЕ

Аннотация. *В данной статье рассказывается об общественно-политической и культурной жизни начала XX века, становлении жанра цветной живописи в Узбекистане, влиянии западного искусства.*

Ключевые слова: *культурная жизнь, живопись, искусство, методы, портретный жанр.*

XX ásir Ózbekstan reñli súwretida usı janrınıń qáliplesivi quramalı hám ayırıqsha keshti. Ol jağdayda 1920 -1930 jıllar portreti spetsifik ózgeshelikke iyeligi, stilistik tárepten reń-baranglıgi menen ajralıp turadı. Milliy reñli súwret mektebiniń júzege keliwindegi dáslepki dáwir aynalğan bul processda milliy miyraslar hám de Batis kórkem óneri táseri menen baylanıslı jańa tendentsiyalar kórinetuđın bolğan hám olar bólek izertlew teması retinde úyrenilmagan. Bul jağday ámeldegi mashqalanı janr qásiyetlerinen kelip shıqqan halda, zamanagóy kórkem ónerdegi izertlew metodları, pánler ara jantasıw tiykarında qaytaldan analiz qılıw zárúr ekenligin kórsetip atır.

Jas reñli súwret mektepler qatarında Ózbekstan reñli súwreti da jedel súwretde keshken qáliplesiw dáwirin basıp ótti. Ol jağdayda Latin Amerikası, Bolqon mámleketlerinde baqlanğan ulıwma kórkem processler menen uqsas hám usı waqıtta ayırıqsha tárepler kórinetuđın bolğan. Bul ayırıqshalıqtı regional sheńberde de kóriw múmkin. “Oraylıq Aziya reñli súwretinń genezisin ishki kórkem processler emes, tariyxıy -siyasiy faktorlar belgilep bergen”.

1917 jilda Rossiyada júz bergen socialistik revolyuciya borıngı imperiya quramına kirgen region xalıqlarınıń dástúriy turmıs formasında keskin burılıs jasadı. Quramalı sharayatta keshken bul ózgerisler jámiyette jańa kórkem ań qáliplesiwine alıp kelgen modernizaciya procesine, Evropa kórkem mádeniyatına tán kórkem óner túrleri, dáskekli reñli súwret jáne onıń tiykarğı janrlarınan biri esaplanğan portret qáliplesivi ushın jol ashti.

A.A.Hakimov belgilegeni sıyaqlı, jańa dóretiwshilik túrlerin sıńırıw qanshalar qatań hám operativ kóriniste ámelge asırılmasın, diniy hám materiallıq yadtı pútkilley óshiriwdiń ıladı joq edi. Ózbekstan aymađı Oraylıq Aziya regionınıń social-materiallıq orayı sıpatında zárúrli rol oynagan hám XIX ásirdeń ekinshi yarımnan baslap, Rossiyadan keliwdi baslağan xudojnikler tiykarlanıp

Samarqand, Buxara, Tashkent siyaqlı iri qalalarda dóretiwshilik etken. Ótken ásirdeń 20 jıllarında usı process jáne de kúsheyip, ayırıqsha dóretiwshilik ortalıq júzege keldi. Bul dáwirde Ózbekstanğa kelgen xudojniklerdiń kóp bólegin revolyuciyanıń dáslepki jıllarında birinshilik etken hám formal tájiriybelerdi jaqlağan avangard ağıslarına beyim dóretiwshiler shólkemlestirgenin bólek atap kórsetiw kerek.

Olardıń hár biri individual dóretiwshilik orientaciyalarğa iye bolğanına qaramay, region xalıqlarınıń bay materiallıq miyraslarına qızıǵıwshılıq bildirgen. Sol menen birge, jańa túzm ilgeri súrgen materiallıq siyasat dáslepki jılları avangard ağısları menen birge, reńli súwrette “milliy tús”tiń sáwleleniwde de jaqlağan (A.Lonacharskiy). Xudojnikler alıp barǵan dóretiwshilik izertlewleri milliy miyraslar menen baylanıslılıqta keshken bolıp, zamanagóy kórkem ağıslar kóp jaǵdaylarda “shıǵıslıq” kóriniste qayta ayılǵan. Portret janrıda bul túrli dástúrler tásirin sáwlelendiren portret-tip formasında kórinetuǵın boldı.

Social -materiallıq aylanıwlar shaxs túsiniğine monasábetti tupten ózertirip, xudojnikler dóretiwshiliginde “jańa dáwir qaharmanı”, onıń jaqtı ańlatpası esaplanǵan portret janrına itibardı kúshaytirgan. Usı waqıtta usı process túrli dóretiwshilik orientatsiyalrga iye xudojniklerdi region xalıqlarınıń bay materiallıq miyraslarına itibar qaratıwǵa odaganin kóremiz. Evropa tipidagi jańa kórkem óner túrlerin sınırw qanshalar qatań hám operativ kóriniste ámelge asırılmasın, diniy hám materiallıq yadı pútkilley óshiriwdiń ilajı joq edi.

Bonı Ózbekstanda jańa reńli súwret mektepke tiykar salǵan jergilikli hám de Rossiya xudojnikleri jaqsı anıqlaǵan. Olardıń dóretiwshiligi milliy miyraslar menen baylanıslılıqta keship, Batıs kórkem ónerinen kirip kelgen aldıńǵı kórkem ağıslar “shıǵıslıq” kóriniste qayta ayılǵan. Portret janrıda bul process túrli dástúrler sintezi formasında kórinetuǵın boldı.

Ózbekstan reńli súwretinde portret janrıniń qalıplesiw qásiyetlerine itibar qaratqan dáslepki izertlewshilerdiń joqarıdaǵı izertlewlerge alıp kelgen materiallıq -social faktorlarǵa socialistik realizmge alıp baratuǵın “ótiw dáwiri” retinde qaraǵan. A. Abdullaev, A. Roziqov, B. Sırlasiy, A. Toshkenboev siyaqlı jas xudojnikler islegen portretlerdi sol kesimde kórip shıǵılsa, “olardıń dóretiwshiligindegi tiykarǵı qıyınshılıq insandı átiraptaǵı waqıyalıqqa bekkem baylanıslı quramalı psixologiyalıq álemi menen birge súwretlew mashqalası menen baylanıslı” (2. 95. 58) lıǵı málim boladı. Biraq bul dáwirde Ózbekstanğa Rossiyadan kelgen xudojniklerdiń salmaqlı bólegi qalıplesken dóretiwshiligine qarawlarǵa iye bolǵanın umıtpawı zárúr.

Sol sebepli bul dáwirde túrli birlespe hám gruppalarda jıynalǵan reńli súwret ustalarınıń tiykarǵı bólegi ushın realistik kórinistegi dástúriy portretlerdi jaratıw máselesi baslanǵısh áhmiyet kásip etpegen. Borıńǵı birlespe orayındaǵı xudojniklerden ayırıqsha túrde, Turkistan regionında reńli súwret ustaları ideologiyalıq basınnan salıstırǵanda erkin sharayatta dóretiwshilik etken. 1920-1930 jıllar reńli súwretinde kózge taslanıwshı miyrasxorlıq principin region kórkem ónerin úyrengen dáslepki izertlewshilerden biri V.Chepelevta belgilegen.

Shıǵıs kórkem ónerine tán dekorativ-ornamental dástúrlerdı tereń baqlaw etken izertlewshi insan obrazınıń realistik ańlatpasın islam kórkem estetikasına tiykarlangan dóretiwshilik kriteriyalarǵa uyqastırıw qıyınlıǵın tán aladı. Biraq xudojnikler dóretiwshiliginde, atap aytqanda, portret janrındaǵı dóretpelerde milliy miyraslar, avangard ağısları táseri bar ekenligin tastıyıqlaydı. “Jańa ideyalarǵa bay dekorativ stil’ — Ózbekstan kórkem óneriniń tiykarǵı rawajlanıw jolı”ga

aylanıp, “bul ortalıqta Shıǵıs dúnyasınıń impressionistik hám de romantik talqını sol aǵıslar hám hátte naturalizm da óz-ara kesilisen”.

XX ásirdeń 30 jıllarından kúsheyiwdi baslaǵan ideologiyalıq basım, kórkem dóretywshilik tarawlarınıń reglamentatsiyası ámeldegi portret formalarına salıstırǵanda kelispewshiliklerdi kúshaytırdı. Izertlewshilerdiń usı dáwir socialistik realizmge alıp baratuǵın “ótiw basqıshı” retinde bir tárepleme qarawǵa májbúr bolǵanlar.

Ámelde bolsa “Mastera Novoga Vostoka” (1926 -1932 jıllar), “ARIZO” (1929 -1932 jıllar), A.Volkov brigadası (1931-1932 jıllar) sıyaqlı birlespe hám gruppalarda dóretywshilik etken xudojnikler ushın realistik talqındaǵı portretlerdi jaratıw máselesi baslanǵısh áhmiyet kásip etpegen. Birlespe orayındaǵı xudojniklerden ayırıqsha túrde, Oraylıq Aziyadaǵı reńli súwret ustaları ideologiyalıq basımnan salıstırǵanda erkin sharayatta dóretywshilik etken.

1932 jılda basqarıw principini talaplarına juwap bermegen dóretywshilik birlespe hám gruppalar iskerligi tamamlanılganına qaramay, 1934 jılda Moskvada ótkerilgen Ózbekstan xudojnikleriniń kórgizbesi formal talqınlar qollanıwda dawam etkenin kórsetken. Bul jaǵday portret janrında baqlanǵan dekorativ (A.Volkov, O. Tatevosyan, O'.Tansiqbaev, A. Podkovirov, M. Kurzin, N. Karaxan, Ye. Koravay, B. Pestinskiy A. Siddiqiy), retrospektiv (A. Isupov, A. Nikolaev (Usta Mo'min), G. Nikitin, V. Markova), realistk hám impressionistlik (P. Beńkov, V. Rojdestvenskiy, M. Arinin, V. Ufimtsev, L. Abdullaev, A. Abdullaev, B. Sırlasiy, L. Nasriddinov) jantasıwlar ótkinshi ózgeshelik emes, bálki xudojnikler óz aldına qoyǵan individual dóretywshiligine wazıypalar nátiyjesi ekenin tastıyıqlaydı.

Usı dóretywshiligin tendenciylarǵa ataq beriwde júzege kelgen tiykarǵı mashqala: socialistik realizm ústin turatuǵınlıǵına tiykarlanǵan qatań dóretywshilik kriteriyalar ámeldegi portret formaların “formalizm” retinde keskin qaralawdı talap etkeni menen baylanıslı edi. Mısalı, “A. N. Volkovtı ótken zamandı ideallastırıw hám jámiyettegi revolyuciyaǵı ózgerislerge bolǵan beyparıq ushın emes, bálki ózbek miynetkeshleri obrazların “tenteknama tústegi ańsız józli jaradarlar” retinde sáwlelendiregeni ushın sın pikir bildirdi.” (2. 69, 5). A. Nikolaev, M. Kurzin, V. Markova, O'.Tansiqboev, A. Podkovirov sıyaqlı xudojnikler ilgeri súrgen portret formalarına da sonday bir jaqlama baha berilgen.

Jámiyet sociallıq-siyasiy hám ekonomikalıq ómiriniń ayırıqsha qásiyetleri onıń ruwxıy salasında ız qaldırdı. Mádeniyat salasındaǵı siyasat kommonistlik ideologiyanı pútkilley tastıyıqlaw, tariyxıy túbirlerden, milliy topıraqtan ajratıwǵa qaratılǵan edi. Bul klasıy jantasıwǵa tiykarlanǵan hám jergilikli xalıq ómiriniń keń kólemdegi ózgerisler menen birge kelgen.

Joqarıda belgilengenindey, Ózbekstan aymaǵı Oraylıq Aziya regionınıń social-materiallıq orayı retinde zárúrli rol oynaǵan hám XIX ásirdeń ekinshi yarımınan baslap, Rossiyadan keliwdi baslaǵan xudojnikler tiykarınan Samarqand, Buxara, Tashkent sıyaqlı iri qalalarda dóretywshilik etken. Bul orında 1920-1930 jıllarda Samarqand qalasında júzege kelgen do'retiwshiligine ayırıqsha bólek toqtalıp ótiw gerek.

XX ásir baslarında Orta Aziyada rus súwretlew ónerine tiykarlanıp reńli súwret hám grafikada kórinetuǵın boldı. Bonda portret janri da bekkem orın iyelegenin belgilep ótiw gerek. Samarqandta bul dáwirde dóretywshilik etken derlik barlıq rus xudojnikleri tárepinen jergilikli xalıq wákılleriniń qatar etnografik portretleri jaratılǵan. Bul process az-azdan xojalıq kúndelik turmıstı sáwlelendiriwden (N. Karazin, R. Zommer, S. Dudin) tap “Rus xudojnikler awqamı”nıń

“nusqa” dástúrine shekem rawajlandı. (S. Yudin, L. Bure, I. Kazakov). Mısalı, xudojnik I. Kazakov birpara dóretpelerinde kóshpeli xudojniklerdiń ideologik realizmge jaqın bolǵan ushın Turkistanda jeterlishe qabil etilmedi hám jónelisti ózgartirip, etnografizm jańa aǵımına murájat etedi.

Ózbekstan reńli súwretinń qalıplesiw procesi haqqında aytar ekenbiz, XX ásiridin baslarına shekem regionda tiykarlanıp xalıq ámeliy kórkem óneri keń rawajlanganın atap kórsetiw gerek. Bonıń jergilikli xalıqtıń turmıs formasından bekkem orın iyelegen úy-ruwzıger predmetlerin, lipas yamasa arxitektorshilik esteliklerin naǵıslar menen bezewde óz sawleleniwin tapqan.

Diywaliy dóretpе, aǵash hám hájje oymakarlıǵı, zergerlik, ǵalıdo'zlik, tigiwshilik kórkem ónerine tiyisli júdá kóp úlgiler jetip kelgen. Regionda húkim surgen materiallıq-siyasiy ortalıq sebepli professional kórkem óner túrlerinen reńli súwret, músinshilik, grafika kórkem óneri bul dáwirde rawajlanbaǵan.

1918 jılda Tashkentte Turkistan wálayat kórkem mektep shólkemlestirilip, onıń oqıtıwshıları arasında S. P. Yudin, I. S. Kazakov, V. K. Razvadovskiy, Z. Chernyavskaya, A.N.Volkov, A.V.Isupov, M. E. Novikov hám basqalar bar yedi. Oqıw programması S.P.Yudin qatnasıwında Rossiya kórkem óner mektepleriniń úlgili programması tiykarında dúzilgen. 1920-jıllarda Turkistan wálayat kórkem mektep Tashkent kórkem mektepke aylantırıldı. Bul mektepte tárbiyalanıwshıları arasında keyinirek Oraylıq Aziyadaǵı milliy reńli súwret mektepleriniń tiykarlawshılarına aynalǵan N. Karaxan, Ye. Makeev, B. Lavrenev, M. Kupriyanov, S. Chuykov sıyaqlı bolajaq xalıq xudojnikleri bar edi.

Keyinirek bolsa bonday kórkem mektep Samarqandda da L. Bure hám B. Virshnevskiy ǵayratı menen dúzildi hám ol óz aldına bir neshe wazıypalardı qoydı. Birinshiden oqıw programmasın pútkilley jańalash. Ol jaǵdayda turmısqa, tábiyaatqa jaqınlastırıw. Tálimdi muzey úlgilerinen nusqa kóshiriwden emes, bálki tábiyaat, insan hám haywanlardı úyreniwden baslaw; ekinshiden mektepke intalı, ıqlashlı jaslardı keńlew qosıw; úshinshiden studentlerdi ideologiya jolında tárbiyalaw.

Oqıw dástúrine plener shınıǵıwları kirgizildi. Bul jaslardıń sheberligin jáne de asırıw ushın xızmet etiwı gerek edi. Shınıǵıwlar Samarqand shetindegi baǵlarda ótkerilar edi. Plener shınıǵıwları dawamında islengen nusqalar kórgezmesi tóziletin edi, hár bir dóretpе jetiskenligi hám kemshiligi haqqında dodalawlar boldı. Xudojnik G.Nikitin atap ótiwinshe: hár bir studenttin reńli súwret hám sızılmatasvirdagi individual qásiyetleri júzege shıǵarılıp, bólek itıbar qaratar edi. Bul bolsa studentke álbette onamlı tásir etedi.

Biraq Samarqand mektep iskerligi tómen jolǵa qoyılǵanı, maman kadrlardıń jetispewshligi tez málim boldı. Bul mektepte portret danri boyınsha da shınıǵıwlar alıp barılǵanına qramay, ámeliy nátiyjelera qanaatlanǵan dárejede bolmaǵan. Sol sebepli, 1920 jıllardan keyin Samarqand kórkem mektep tarqalıp, onıń tiykarında bolsa studiya payda boldı. Ol jaǵdayda dáslepki shınıǵıwlardı xudojnikler L. Bure, V.Sedovlar bergen. Keyinirek bul studiya Samarqand kórkem bilim jurtına aylantırıldı. Onıń ideya avtorı hám tiykarlawshısı P.P.Beńkov edi.

P. Beńkov ustaxanası A. Abdullaev, L. Abdullaev, A. Rozikov, R. Temirov, M sıyaqlı xudojniklerdin haqıyqıy súwretlew sai'at sırların iyelewinde, átirap dógerekti tikkeley súwretlew -plastik sawlelendiriwde áhmiyetli basqısh bolıp xızmet etdi. P.Beńkovtin Samarqand kórkem texnikumındaǵı pedagogikalıq iskerligi Ózbekstan xudojniklik mektep qalıplesiwinde áhmiyetli

orin tutdı. Atap aytqanda 30 -jıllardıń ekinshi yarımında, partiyalıq sını pikirler basımı astında, 20-30-jıllarda qalıplesken avangard ustaları ushın realizmdi “özlestiriw” salmaqlı keshedi. Biraq sol jıllarda milletimiz xudojnikleriniń jas áwladı ushın realistik principiardi özlestiriw basqa tiykarǵa iye edi.

Bul dáwirlerde Ózbekstan reńli súwretinng professional Evropa mektepke ótiw procesi tábiyiy hám basqıshpa-basqısh, átirap daǵı haqıyqatlıqtı súwretlew hám plastik sáwlelendiriw usılı menen tuwrıdan-tuwrı keshti. Sol kózqarastan aytıp ótiw kerek, P.Benkovtıń dóretpeleri joqarı kórkem dárejede bul realistik principiardi menen genetikalıq baylanıstı saqlap qaladı.

Sonday-aq, 1929 jılda Samarqand qalasında O. K. Tatevosian átirapında birlesken xudojnikler tárepinen súwretlew óner xızmetkerleri awqamı (ARIZO) dúzildi. 1930 jılda bul awqam M. Kurzin baslıqlıǵında dúzilgen "Jańa Shıǵıs ustaları" toparın óz quramına qosıp aladı. Ózbekstandaǵı barlıq xudojniklerdi birlestiriwdi óz maqseti dep jariya etken gruppaga Tashkent bóliminiń birpara borıngı aǵzaları da qosıldı.

ARIZO iskerligi menen 1930 jıldıń dekabrında Samarqand hám Tashkentte " Izofabrika" dúzildi. Izofabrika barlıq túrdegi islerdi - dáskekli dóretpelerdi jaratıwdan tartıp, diywallardı kórkem súwretlewge shekem bolǵan islerdi atqardı. 1931 jılda ARIZO aǵzalarınıń dóretpeleri Moskva daǵı ózbek kórkem óneri kórgizbesinde kórsetildi (5. 9.).

1920-1930-jıllarda keshken dóretywshilik izertlewlerdi qaytadan kórip shıqqan zamanagóy izertlewshilerdiń biri N.Ahmedova belgilegeni sıyaqlı, reńli súwrettiń genezisin ishki kórkem processler emes, tariyxıy-siyasiy faktorlar belgilep bergen. Bul bolsa óz-ózinen anıq, reńli súwrette portrettiń júzege keliwinde de zárúrli rol' oynaǵan. 1917 jılda region xalıqlarınıń turmısında keskin burılıs jasaǵan revolyuciyalıq ózgerisler Ózbekstanda Batıs kórkem mádeniyatına tán dáskekli reńli súwret jáne onıń tiykarǵı janları qalıplesiwi ushın jol ashtı.

“Sol menen birge, áyne miniatyura kórkem óneri jergilikli xudojnikler ushın jańa sanalǵan dáskekli reńli súwrette kórkem ańlatpa tilin tabıwda zárúrli tayanıshqa, milliy dástúrlerdi özlestiriw ushın tiykarǵı derekke aylandı” (2. 97., 9). Bul izertlewler Samarqand qalasında 1920 jılda islengen Tariyxıy esteliklerdi qorǵaw hám remontlaw komiteti (Samkomtaris) de baslanǵan. Shıǵıs kórkem óneri boyınsha iri qániygelerden biri Vasiliy Vyatkin basshılıq etken bul mekemede professional arxeologlar, arxitektori ónermentler menen birge, reńli súwret ustaları da iskerlik júrgizgen.

Komitettiń xudojniklik filialına basshılıq qılıw ushın ataqlı musavvir hám restavrador Daniil Stepanov usınıs etilgen. Ózbekstan reńli súwretinde retrospektiv baǵdardaǵı tájiriybelerdiń baslanıwı naǵız ózi dóretywshi iskerligi menen baylanıslı. Átirapında Aleksey Isupov, Nikolay Mamontov, Usta Mo'min, Viktor Ufimtsev sıyaqlı uqıplı xudojniklerdi jıynaǵan tájiriybeli qániyge basshılıǵında Samarqandda ayırıqsha do'retiwshiligik topar qalıplesken. Onıń aǵzaları D.Stepanovtıń qala qasınan kireyge alınǵan baǵ-háwlisinde jasaǵan.

Bul jerde K. Petrov-Vodkin, A. Samoxvalov sıyaqlı belgili xudojnikler de qonaq bolıp turǵan. Italiya Renessansı bilgiri D.Stepanov olardı ótken zaman xudojnikleri qollaǵan súwret texnikaları menen jaqınnan tanıstırıp barǵan. Sol sabaqlar A. Nikolaevtı qattı júzege súwret sızıw usılı — temperaga shaqırıq etiwge on dew qılǵanı anıq. Bul haqqında V. Ufimtsevte óz yadlarında jazıp qaldırǵan. Súwretshi názerinde, “Olardıń tili bir edi”, “birge sırlasıp, birge qayǵıradı.” (2. 9 2).

20 -30 jillardan respublika kórkem óneri jáhán realistik klassiklari miyraslarin úyreniw tiykarında “sotsializm” qurıw ideyası menen qayta qurallangan, turmıstı alğa sürgen jańa temalar tiykarında rawajlandi. Realistik kórkem óner pozitsiyasini bekkemlenip, ózine keń jol ashıp beredi. Baqlawlar sonı kórsetedi, 30 jillarda Ózbekstanda dóretiwshilik etken xudojnikler arasında P.Beńkovtıń súwretlew óneri realistik principler menen genetikaliq baylanıstı joqarı kórkem dárejede saqlap qaldı. Eger ilgeri Ózbekstan súwretlew óneriniń túrli baǵdarları arasında P. Beńkovtıń súwretlew óneri pozitsiyası onsha sezilerli bolmaǵan bolsa, 30 jillar aqırına kelip, realizmniń jetekshi ideyaları kórkem ónerde bekkem orın iyelegen dáwirde onıń pozitsiyası barǵan sayın bekkemlenip, jas xudojniklerdiń qalıplesiwine tásir kórsete berdi.

1926 jılda Tashkent degi oraylıq muzey qasında (AXRR) xudojnikler kórkem do'retiwshiligi studiyası dúzildi. Sol jılı Ózbekstanda rus awqam aǵzalarınan ibarat eń jaqsı xudojnikleri jiberildi. Olarǵa Orta Aziya xudojniklerine milliy kórkem ónerdi rawajlandırıwda járdem beriw hám materiallar toplaw wazıypası júkletilgen edi. Ózbekstanda islegen V.Yakovlev, S.Rjańana, P. Kotov sıyaqlı rus xudojnikleri Ózbekstan kórkem óneriniń rawajlanıwına málim dárejede úles qostı.

Tashkent xudojniklik bilim jurtna tiykar salınǵan kúnden baslap, jergilikli xalıq ushın jańa esaplangan súwretlew kórkem óner túrlerin ózlestiriwi kerek bolǵan milliy kadrların tayarlaw máselesi zárúrli áhmiyetke iye boladı. Bul tálim dárgayında milliy rantasvir kórkem óneri qaysı joldan rawajlanıwı kerek, musolmanlardı qanday etip súwretlew kórkem ónerge qızıqtırıw, “jergilikli oqıwshılarǵa” qaysı usıllar arqalı sabaq beriw tuwrısında kóp tartıs yuritilardi.

Bilim jurtnıń eki kózge kóringen pedagogı — xudojnikler M. Kurzin hám A.Volkov ortasında “jergilikli xalıq wákilleri úlken kólemde hám realistik dóretpeler isley aladıma yamasa tek dekorativ dóretpelerdi jaratılıwma ılayıqmi”, degen mazmondagi tartıslar baqlanadı. 1937 jil stalinizm ideologiyasınıń qattı basımı súwretlew kórkem óner ushın salmaqlı keldi hám ol óz taraqqiyo jolin ózgartirdi. Ideologiyalıq “tazalaw” hám “burjua formalıstları”ga qarsı güres processinde Tashkent xudojniklik mektep kóplegen uqıplı tárbiyashılarınan ayrıldı, olar arasında M. Kurzin, A. Nikolaev hám basqalar da bar edi.

Juwmaq etken halda, sonı atap kórsetiw zárúr, 1920 -1930 jıllar reńli súwretinng qalıplesiwinde tariyxıy -materiallıq faktorlar zárúrli, belgilep beretuǵın rol oynadı. Portret janrınıń region kórkem majaniyatida óz ornın tabıwı bir tárepden jedel, basqa tárepden quramalı kóriniste keshti. Bul birinshi náwbette jámiyet turmısında júz bergen túpkilikli ózgerisler, jańa ideologiyalıq qarawlardıń keń rawajlanıwı hám bonıń nátiyjesinde jámiyette jańa shaxs túsiniginiń qalıplesiwi menen tıǵız baylanıslılıǵı málim boladı.

Usı waqıtta 1920 -1930 jıllar reńli súwretiga baylanıslı jańa izertlewler ámelge asırılıp atırǵanına qaramay, ámeldegi mashqalanining ulıwma úyrenilish darjasi qanaatlanǵan jaǵdayda emes. Usı tárep portret janrınıń qalıplesiw qásiyetleri menen baylanıslı úyrenilmagan aspektlar, atap aytqanda, tereń analiz etilmegen qatar tendentsiyalar bar ekenin kórsetip atır.

Áyne orında, tariyxıy -materiallıq faktorlardıń táseri anıq izbe-izlikte keshpegen, kóp jaǵdaylarda túrli faktorlar táserinde ózgerip barǵanın da belgilep ótiw zárúr. Mısalı, jańa tózm ilgeri sürgen materiallıq siyasat dáslepki jılları avangard aǵısları menen birge, reńli súwretde “milliy tús”ning sáwlelendirilishini da jaqlaǵan (A. Lonacharskiy). Biraq XX ásirdiń 30 jıllarından kúsheyiwdi baslaǵan ideologiyalıq basım, kórkem dóretiwshilik tarawlarınıń reglamentatsiyasi

ámeldegi portret formalarına salıstırğanda kelispewshiliklerdi kúshaytirdi. Izertlewshilerdiń usı dáwir sotsialistik realizmga alıp baratuğın “ótiw bosıqıchi” retinde bir tárepleme qarawğa májbúr bolğanlar.

Onıń ushın 1920 -1930 jıllar kórkem mádeniyatında keshken processlerdi, olardıń reńli súwret kórkem ónerine tásirin konkretlestiriw hám jańa dóretiwshilik materiallardı ilimiy sheńberge kirgiziw zárúr. Bonda tiykarǵı itibar “jańa dáwir adami”ni sawlelendirgen dekorativ hám de eski dástúrler sinteziga aynalğan retrospektiv portretlarga qaratılsa, tuwrı boladı, dep oylaymız. Sebebi, usı dóretpelerde jańa portret talqınları sawlelengen bolıp, olar janr sheńberindegi tiykarǵı tendsiyalar menen baylanıslı.

Usı processda portret janrınıń keyingi rawajlanıwın belgilep bergen tariyxıy -materiallıq faktorlar roli, olardıń ob'ektiv analiziga bólek itibar qaratıw kerek. Bul milliy portret kórkem óneri haqqındaǵı ámeldegi ilimiy oyda sawlelendiriwdi keńeytiwge, reńli súwretde keshken processlerde usı janrınıń rolin jáne de tereń ańǵarıwǵa járdem beredi.

REFERENCES

1. Byashim Nurali va Shıǵıs san'atining zarbli musiqa mektepi. Ashxobod, 1991.
2. Karlov G. Yo'ldosh hayoti. Toshkent. Jas qo'riqchi. 1987 yil
3. Meyson M.E. Qulagan minora. Toshkent, 1968 yil
4. Ufimtsev V. O'zim haqimda gapirganda. Xotira. M., Sovet rassomi 1973 yil
5. Volkov va onıń shogirdlari. GMVdagi ko'rgazma katalogi. M., 1986 yil
6. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 185-187.
7. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
8. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
11. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
12. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
13. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.

14. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
15. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.